

Оссолінські колекції.

CD – диск виконано в рамках угоди укладеної з квітня 2004 р. між Львівською науковою бібліотекою НАН України у Львові і Національним Закладом ім. Оссолінських у Вроцлаві.

Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy.

zespół (fond) 45.

Archiwum Dziaduszyckich

Część I. Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej Dziaduszyckich.

66. Stanisław Staszic: „O statystyce Polski krótki rzut wiadomości potrzebnych [...]”. 1807. K. 20.

Львівська бібліотека
АК УРСР

ВІДДІЛ РУКОПИСІВ

Дідуш. 66 а

O STATYSTYCE

POLSKIEJ

KROTKI RZUT

WIADOMOŚCI

ŁOŻĄCZYCH TYM, KTÓRY
TEN KRAJ CHCĄ OSWOBODZIĆ

TYM KTÓRY W NIM CHCĄ ZAGRÓĆ

W WARSZAWIE

ROKU 1807.

2

KZUF WIADOMOŚCI
O STATYSTYCE
POLSKIEJ.

Rozległość Polskiej ziemi topograficznie
nie uwarana. —

Polska z Litwą, w swej rozległości, iak
były roku 1772. leży między 35 i 50. sto-
pniem długości, a 48. i 36. szerokości.
Zabiera około 29 tysięcy mil kwadra-
towych; czyli 120 milionów morgów,
rachując 20 mil na stopień, a na mile
Włok Chelminskich 171. każda Wło-
ka ma 33. Morgów, a morg 300 pre-
tow; pret 6. stop Łanyzkich. —

Zima pospolicie zabiera 5 Miesiący, Lato,
 Wiosna i Jesień reszta. W najwyższe
 zimy mrozy bywają między 10. i 16 i.
 24. w średniej zimie między 10 i 16.
 Lata Upaty najwyższe do 26. Stopni.
 dochodzą;

Granice kraj ten ma naturalne: od Za-
 chodu pasmo gór wychodzące z Karpatów
 a ciągnące się przez Śląsk: od Łodzia
 na wielki grzbiet Karpatów przypie-
 raiący aż do Morza Czarnego: od półno-
 cy morze Bałtyckie, a między tym mor-
 zem i Czarnym rzeka Dniepr i Ło-
 skie bagna, które ieszore umocnie wy-
 pada przez fortece, lub przez połowe
 okopy.

Stosownie do teraźniejszych Wo-
 jewodztw, może być ta Ziemia podzielo-
 na na 32 Departamenta: biore tu
 myśl uczonego Czackiego: Łoznań-
 skie, Kaliskie, Gnieźnieńskie zabie-
 ra mil. . . . . 875.
 sieradzkie z ziemią Wielunsko. . . 400.
 Łęczyckie . . . . . 75.
 Rawańskie . . . . . 180.

Brzerkie Kujawskie	135.
Inowraclawskie, ziemia Dobrzyńska	175
Łoockie	120.
Marowickie	760
Malborskie	120.
Łomonskie	330
Kranowskie z Cosweciniem i Łatorem	650
Pandomirskie z Radomskim	950
Lubelskie	455.
Łodlaskie	250.
Ziemia Chelmska	250
Kuskie	1125
Łełskie	200
Łodolskie	mid 528
Łolynskie	1,296.
Łraclawskie	900.
Kijowskie	1,500.
Wilenskie	1,350
Łrookie	1050
Łmudskie	700.
Łowogrodzkie	900
Brzerkie Litewskie z Łimskim	1,300
Łiniskie z Łreeryckim i Łoxyzrskim	1,950
Łscislawskie	750.
Łwitebskie	750.
Łoockie	1000.
Łnfianskie	240.
Łeszere przydad' nalery Łristwo Łurlandzkie	
	<u>Departa</u>

Departamenta w równinach, w krajach
Zapadłych.

z tych cała Wielka Polska i cała Litwa,
to jest: Łomżańskie, Kaliskie, Gnieźnieńskie,
Pieradzkie, Ziemia Wielunska, Łęczyckie,
Rawańskie, Brzeżskie, Kujawskie,
Inowrocławskie, Ziemia Dobrzyńska, Łódzkie,
Mazowieckie, Chełmińskie, Malborskie,
Łomżskie, Podlaskie, Wileńskie,
Trockie, Smoleńskie, Nowogrodzkie, Brzeskie,
Litewskie, Linińskie, Minskie, Dziewickie,
i Mozyrskie Powiat, Mściwosławskie,
Witebskie, są w samych płaskich równinach,
zgoła nima od północy, od morza
Bałtyckiego we wszystkich tych departa-
mentach tylko same ziemie zamietnie, za-
dnych gór: kraje wszędzie zapadłe, płaskie:
ledwo kilkanaście stop od poziomu morza
wyniesione. Tylko w departamencie In-
flantzkim, Łotewskim wskazuje się niektóre
wzgórki. Przeciwnie Sandomirskie,
Lubelskie, Krakowskie, Ziemia Chełmska,
Ruskie, Białe, Łódzkie, Wotynskie, Brze-
żskie, Kijowskie, leżą w krajach gór,
wyższych, mających najwięcej góry pomor-
skie. —

W Departamentach leżących w równinach
 cała ta ziemia jest pomietnię; niedawno z
 morza wydobyte; składają się z piasków i z
 glin. Wśród niej wydają się, w znacznej
 części rodzaju Eszenice. Wewnątrz ziemi
 tych Departamentów znajdują się żur,
 sityn; wiele drzew kopalnych, i błotnista
 Rudy zelazna. Tu w Moryjskim są naj,
 więcej dobywane, znajdują się także glin,
 ki, do farbowań używanemi być mogące.

Departamenta w Kraiach górzystych.

W Woiewodztwach zaś leżących w krajach
 górzystych, takie są podziaty: w Sandomir,
 skim, Radomskim, w Oświęcimskim, Ła,
 torzkim y w znacznej części Woiewodztwa
 Krakowskiego, tocząc od uscia Łilicy aż do
 Wisły pod Krakowem, wszystkie te kraje
 składają się z gór pomorskich i z gór Osep,
 "pych. Mieszają się z wapnem; przeto mają
 pola bardzo urodzajne, w różne zboża, srebro,
 gólnicy w pszenice. Pod temi Łas pomorskie,
 mi i osepowemi wami, znajdują się
 głębiej gony osienne czyli pierwotna, war,
 stwa. Te są bardzo bogate wiatym tym kra,
 iju nieprzerwanie na kilkadziesiąt mil

w Kopalnie zelaza, rudy glomey; w miedzi,
olow, w galman czyli cynk, w srebro z kito,
rem miesza sie czesciami zlota. Rowniez
w calym tym kraju mnozstwo kopalnego
wegla.

Przeszedly pod Krakowem Wisla
zaczyna sie coraz wyzej Karpackie gory
ktore tu staz wstur sto mil mied moze;
a wszedz az do granic Wegerkich od 10. do
15 mil zajmuia, i z ktadaia czesci Woiewod
two Krakowskiego i Woiewodztwa Austkich.

Od Krakowa zaczowxy wstur pod gor,
zem Karpatow, az do Multan i Woloch
cia gno sie nieprzerwane Kopalnie Soli i
Warzaki; liczne Kopalnie Siarki, gaste
zrodla siarczyste, szatoleie, wegle, Kopalnie
Zelaza, gipsy i Skatki. Wysokosc grzebie,
tu Karpatow wynosi sie do 1300 siazni.

Woiewodztwa Lubelskie, Chelmskie, Bel,
skie, Podolskie, Wotynskie, Braclawskie
sa gorzyste. Ich wysokosc naywiecey do
dwoch tysiecy stop zachodzi. Ounye ziemie
potkowna i margielem, sa z calych kra,
jow Polskich, rownie iak Landomier,
skie i Krakowskie nayobfitsze w rozma,
ite zboza, szeregolnicy w Eszenie.

Maia, różnego bytła piękne gatunki: oso,
bliwie Wołyn, Podole, Ukraina hoduje diu,
nych koni stada, i wielkie rogatego bytła
tabony. Gospolicie grónta tak są ryzne,
carme, ptonkowe, iż w wielu miyscach
gnoiu niecierpia. Naturalnie rodzą Kar,
orochy, Szparagi, Kawony. Kładto w całym
Podolu i Ukrainie xiemia pełna Saletry,
wzupetnym podobienstwie do tej, iakka
znajduje się w Egipcie.

Rzeki spławne w Polsce
xiemask w Europie drugiego Kraju tak
liżnemi podzielonego rzekami, tak sposo,
bnego do handlu iak Polska. 4,819. rzek
i rzeczek liży, które między morzem Bał,
tye xiem i morzem Czarnym xiemie te prze,
biegają. Biorąc początek iedne w Polockim
lub w Inflanckim, co dawniey Orteiskie,
mi gony zwana drugie wychodzą z Karpa,
tow, inne z Boleskub Błot i ierjor. Kład,
kolwiek zaś wskazywać się, wszędzie nie,
które toczą swe wody do Czarnego a nie,
które do Bałtyckiego morza. Tłych rzeki
portowe, iur spławne są: Dniepr, Dniestr,
Stry, Bug, Brusa, Wieprz, Wista, Wisto
ka -

Wistona, Dunaiec, San, Kida, Proxna,
Wanta, Lilica, Klaw, Klawowa, Barda,
Kotec, Kointa w Zmudzi, Wilia, Koryn,
Kuc. Hierownie więcej ich można przyjąć,
nie, zmięśnieniem nanich Młynois i przecy-
szeniem ich konyt.

Rzeki i rzeczki które z tawoscia mogą
być splawne, x sobo pota, erone, a rarem po-
tawerze morze Czarne x Baltyckim lora
wszystkie w samych ptawerznych; bieg ich
wod jest niegwaltowny; wszystkie wtych
kanatych rowninach Poleskich, które się
do południa na północ przecy, aty uray
o morza do morza przecy, aty; w któ-
rych x nayduie się punkt taki, x cregolniey
w Jeriorach. Pinskiich x którego naturalnie
jedne wody plyną do Czarnego a drugie
do Baltyckiego morza. Punkt ten był
mierzony. Jest 32. stop wysocy od morza
Czarnego, a 17. stop od Baltyckiego. —

W tym rozległym kraju ptawerznych, w któ-
rym sama natura iur podiatem swych
wod morze czarne x Baltyckim iednowy;
Rzeki które mogą być x wielko tawoscia
pota, erone i splawne, są następujące:
Kimen x Dnypecia; iur. Kanatem Ogini-
skiego pota, erony, Kanat Muchawicki

Tacy Dnyper' z Bugiem. Dercyna po-
 tarczona by' more tawo z Drwina; Lapa,
 mora kanatu z Diebry w Kercw morza
 potaryc' Niemen z Wista. Dawna ied
 mysl tarcenia Buga z Dniestrem; mo-
 ze tawo stowryc' swe wody Kiewrara z la-
 Hydrograficzna karta tych krain od Dunja-
 by ieszore setne podobne, dla prostego spła-
 we z morz potudniowych na potnocne i
 przeciwnie, rzek z soba, potarcenie zapo-
 moia kanatow, za posrednictwem nieli-
 cronych w tych ptaszoryznach iesior, kto-
 re adaja sie tu byc' resztami z tarcacych
 sie teoy morz kiedyc'.

Hadto potrzeba iak nayprzedzey Drog
 robionych, kamiennych iakie ied znayduia
 sie porobione w Departamentach wyx-
 szych, w Krakowskim, w Woiswodxtwach
 Ruskich, w cetyrn Poluciu, Karpacchim.
 Wtych ze samych departamentach krain
 ptaszkich naywielkwe znayduia sie lasy,
 Datne do marynarstwa, i tawo drzew spro-
 wadzenie do morza.

Ma ieszore Polska wielkie lasy w
 Departamentach gornych, iakoto: w Radom-
 skim w Karpatach wyxszych i Poluciu.

lecz te ostatnie są potrzebne do warzonck
Soli. W Kadomskiem piase i kurnice
licznych kopalni zelaza, galmanu, ta
meczne lasy niszcza. W Karpatach jest
Drzewa wiele zbyt niego, dla niedostep
nych miejsc i braku sposobow wypro
wadzenia do rzek. Część przeciw wycho
dzi na rowniny sptawem; częścią bywa urzta
do kurnic, tam się znajdujących. —

Taka ilość ziemi zajmuia, Miasto, Drogi,
Stota, Lasy, Role i Łaki. —

Lwiele różnych Dób pomierzonych
po rozmaitych Deparamentach, szeregol
nicy z rozmiaru ubarzalnego, zbierane
pilnie uwagi, doprowadzaia do takiego
wniosku ogólnego: że pola orne zajmu
ia tylko $\frac{63}{120}$ łaki $\frac{9}{120}$ mieszkania $\frac{120}{120}$
Wody, drogi, pastwiska i nieurzte grun
ta $\frac{34}{120}$; a lasy okoto $\frac{62}{120}$. —

Przy pierwszym podziale Ukrainy Ce
sarz Alshyaacki zabrad 2500 mil kwad
ratowych Ukrainy. Z tych podana w
Roku 1774. ogólnego na rok wysiewu
2,500.000 koruy. Wiece wtey propozycji
Polska ceta w ow czas mogta wysie
waić 19. milionow koruy; a tak rok w

7
w rok tylko około 23. milionów morgów ziemi
rodzito. To jest trochę więcej, iako srosta, eręć
całej ziemi Polskiej zajmowały gronta orne.
Na 19 milionów kory wysiewu rachując w
ogół pięć ziarn na pokrytek, cała Polska 95.
milionów kory zbora miała na rok do kon.,
lumpcyi. -

Leć ten stan ziemi Polskiej barz się źmie,
ni; równie iak się nieskonczenie źmienit stan
civilizacyi w całym Kraiu. Już on dziśiay
niema nic feudalnego; ale iedn w stopniu
cywilizacyi tych narodow; w ktorzych ied
iedna, władna monaschyia, regularna
konstrypcya, regularne woysko, i podalki
zaprowadzone bydy powinny. Rzad polski,
swiadery to konstytucya z Maja, a poroz
biorze, Mocarstwa tu władaiące, miały
za cel nieodstepny źmiskercenie Magna,
tyzmu; uwolnienie ziemi z pod konowpry,
wileiowerych; oddanie tej ziemi wtascicie,
„kon. Ito stalo się: Już dziś niema w Kra,
ju żadnych Magnatow; są tylko wtasci,
ciele. Już niema ziemi przewileiowa,
ney. Wszyscy ludzie donabycia iey -

własności maia, prawo; Tuz kienia niemo,
wniej lepi jest podzielona, a tak nie,
skonowenie doskonalej uprawiana; Tuz
te kienie, ktore niegdys Dwoch, albo Trzech
Magnatow posiadato, Dnis tyriace wta,
scieciow posiada, ludzie spokojni, pra,
cowicy, lubiacej porzadek, nie nawiadajacy
woszelkie faktye zaięci doskonaleniem
rolnictwa, handlu, w uodriet. Tuz Stan
chtopski nie jest w poddaństwie. Nie
jest on ieszore w tym stopniu obywa,
telstwa, iak jest we francyi; ale jest
w tym stanie teraz, iak byl we Francyi
przed rewolucyja; wiealkim jest teraz
w Austryi, w Bawaryi w Pasonii. —

Test on Chtowickiem opieki Rządowej,
nie samowladztwa Pana. Test wtasciucem
maiatku ruchomego i bydta, jest czynso,
wo lub wyrobna, Dnie dnicem gruntu z calem
swim pokoleniem. Ma Prawawi oknacro,
ne, i prawami warowane, iego względem
Dominium, i Dominium względem niego ob,
wiazki. Tych uchybienie rownie wiadnym,
iak w drugim wladze rządowa woschryga,
i Karze. Nie more zaden Pan odebrać mu
gruntu bez

8
bez przekonania go naprzód w sądzie,
że mu się albo zadłuzył natyle, ile gróńd
wart; albo że niedopelnia obowiązków
Drawem oznaczonych. Do takim sądo-
wym Dekrecie ieszore na odebranie mu
gróntu potrzeba zezwolenia rządu Krajo-
wego.

Tylko w zaborze Moskiewskim Stan
Chłopski jest bardzo pogorszony. Jest tam
zupetnie w trzoncy w Stan niewolstwa,
on to crmie. Przyrowadzenie go do rów-
nego Stanu obywatelstwa, iak jest w
innych krajach Polskich, obruszy go
przeciw Panom (a Moskiewskim i za-
grodzi, aby się nie daty uwodzie fanatyz-
mem popów. —

(a) W dobrach Ekonomicznych stotowych Krolow Pol-
skich, Chłop tylko z Włoni pola robił dwa dni, po-
stug Dawa im nadanych przez naszych Kro-
low. Te Ekonomie rozdano między Panow Mo-
skiewskich; Odtąd i Dawa Chłopow zniszczone.
Arbitralna robota przez Pana stanowiona by-
ła. Drobów domich dni szesciu na tydzien
roboty nakazał. Chłopi poszli z duplika do
Imperatora, odestana ich do Pana, a ten
kilku karał karknotował. —

Nora ziemia zostata oddana właścicieli,
lom i wolna. Do podziatu, widocznie w całym
kraju postępu rolnictwa nierównie poka-
zaty się skutki. Już teraz w ciągu lat Duzi,
dziestu pewną trzecią części powiększyło
się najmniej wysiewu niekawałdnie. Dziś
zamiast 19. milionow przynajmniej 25.
milionow korey wysiewu ied. w Polsce.
Okazuje to pomnaziacy się wychód zboż
w Gdansk i w innych Portach, w Roku
1529. więcej tak, pastwisk, niz pol or-
nych w Litwie okazuje Statut. A w roku
1544. już tak do pół były, iak 1: 1½ a
potym porozmiarze Zygmunta Augusta
w roku 1587. znalazło się ornych Pół do
tak, iak 2½: 1.

Ta sam pamiętam stan Ukrainy, Po-
dola, maziacy więcej pascowych stepow
niz pol ornych.

Gdy rolnictwo i ludność Polski
przyjdo do stopnia, że trzecia część zay-
mo pola orne, wydawał będzie zboża
na konsumpcya, około 200 milionow
korey, a gdyby połowa ziemi uprawio-
na była

9
była, przeszłoby 300 milionów Korcy re,
produkcji się okaza. —

Asa słusznę mniemanie wielu, iż Posyć
trzecia część ziemi na drogi, lasy i wozy;
a dwie trzecie części ziemi mogą być w
rodzajną ziemi. W takim razie przeszło
400 milionów Korcy byłoby zbiora do
żywności.

Aby Polska przedrey do tak kwitną,
cego Stanu postępowała, trzeba iey do,
brego Rządu. Lud ten pod Dobrym rzą,
dem da z siebie wszystko z robić. Narod
jest w swoim charakterze, dobry, ludzki,
a razem dzielny. Do swojej Cywilizacji
nad wszystko przywiązany. Uważając
go Ogolem w masie, on gotów dla od,
zyskania swego imienia i iestestwa
przeleć swoje krew i poświęcić wszel,
kie majątki. Dał niedawna swięty
swojej cnoty Dowód, gdy okazał, iż na
osmiej części tego ziemi czterdzieście
tysięcy zbrojnego Wojska powstało w
czasie dwóch niedziel, kiedy inne całe na,
rody tyle urbić ludwo zdolała w lat
kilka. —

Lecz zachoway Niebo! aby lud tak
szanowny przylgł swoim się cudownym
D =

odradzaniu miał wpaść znowu w rządy
tych, skazonych, albo mato oswieconych,
w rządy samych osób ze psutego kłonu, w
rządy tych samych, albo im podobnych,
którzy go, iedni przez Dumę i Złość,
drudzy przez nieumiejętność i głupstwo,
przyprawiali do zguby; aby się przed
taniemi odradzał, przez iakich był zgubi-
biony, zachowaj go sobie od Magnatów!.

Jemu trzeba cymprędy króla; a
króla z mocą iednowładztwa; z duchem
wielkim statosci i męstwa: Króla boha-
tyra, któryby w urzędzeniu zewnetrz-
nym swego tronu i Dworu swietności,
szukał okazatości w narodzie, i starał
się zewnetrznie tym wskazywać, co w nim
jest, choć wewnątrz proznym ale ze-
wnątrz swietnym i okazatym. Lecz kto-
ry Król w Zakładzie narodowego Rządu,
nie upatrywałby tylko swego ludu szca-
ścia, a w przybieranych do rządu oso-
bach tylko zdatności, prace, i cnotę, nig-
dy zaś nie szukał zewnetrznego blasku,
bądź imion, bądź wstęg, dawnego tu
maksymera i Zakatu. —

Wiele zboza wychodzi z Polski. —

Przebiegając taryfą różnych zboż przez Port Gdański od roku 1649. do 1800., okazało się, że od roku 1649. do 1662., wyszło na rok średni 953, 850 korcy; a od roku 1790 do roku 1800 wychodziło na rok średni około 10. milionów korcy. Tj. co 10. razy więcej zboża przeważała Polska w lat 130. —

Ależ wkrótce rolnictwa okazało się takre & pomniejszających się wyziewów pszenicy. Około roku 1655. wychodziło na rok średni 6817. tasztów pszenicy: Tu koniecowi wieku XVII. wyprawiono dziewięć tysięcy tasztów, a przy końcu wieku XVIII. średni rok wysyłał do Gdańska przeszło dwadzieścia tysięcy pszenicy tasztów. Mimo & wielkiej konsumpcji w kraju przez wzrost w nim gotowego Wojska do dwóch kroć stoty tysięcy przeszło wywozu tego.

Jeżeli uwaga postępu rolnictwa w kraju od jednego wieku, tady wypadła następująca losunek pomniejszenia się pszenicy, a zmniejszenia żyta. Pszenica w tym jednym wieku co lat dwadzieścia pomniejszała się, jak: 1. 2. 3. 3½. 4. a żyto zmniejszało się, jak 19. 18 17. 16. 15½. —

W jakim Stanie Miasta.

Tych jest w kraju mało, gdyż wieksza część ich nierozni się od wsi i mieszczanin w nich jest tylko rolnikiem. Rękodziel, fabryk, prawie żadnych nie ma w kraju; i szereg dotąd od rolnictwa mało ręk zbywa. Jest zaś w stosunkach rolnictwa i rękodzieł, tam i z miast pewny stopień pierwszego na którym dopiero wskazywać, po stopnia, i doskonało się drugie. Przy do- brym rządzie już teraz rolnictwo krajowe zamorzyło się do tego stopnia, iż rękodzieła i miasta swój wzrost brać powinny.

Do tego rząd może najprędzej urządzić Łydow. Tych liczb w stosunku ludności krajowej w jednych prowincjach 14, w innych 16. ogółem w kraju część osiem, nastąpi składa. Oddaleniem ich powstrzymać, nie od rynku krajowego, a zwroceniem ich całego w inny przemysł do rękodzieł, zrobi ich rząd mniej szkodliwemi; owszem mogą być użyteczni. —

Taka ludność całej Polski.

W roku 1776. gdy po pierwszym rozstrze-
paniu na

naszej ziemi, każdy ciekawie zaraz zachował,
 co nam Zabrak, okazało się w Zaborze Cesar-
 skim 2,700.000, w Zaborze Moskiewskim
 2,900.000, a w Zaborze Pruskim 900.000.
 Ogółem 6,500.000. Więc w roku 1776.
 Polska cała liczyła externalnie milio-
 nowo ludności. -

Ta w ciągu iuz blisko Dochodzącej
 połowy wieku powiększyła się pewnie,
 tak przez przybycie cudzoziemców, iako
 przez znaczne osady kolonij, i przez sa-
 me powiększająca się naturalnie ludność. -

Zbierane uwagi porożmaitych para-
 fiach krajii z różnyh tablic spisu rodza-
 cyh y umierających Osob, iako też roz-
 nyh taryf wiadomości, umierania i ro-
 żnienia się, przez rządy wtey mierze i biał-
 ranyh, okazało się, iż ludność w krajach
 Polskich powiększa się, iż więcej się rodzi
 niż umiera. Trochę więcej iak trzech na
 sto rodzi się: tak iż przy milionie umiera-
 jących, milion trzydzieście pięć tysięcy się
 rodzi. Więc w tym stosunku w przeciagu
 półwieku, naturalnie milion ludności
 było przybyć powinna w całym kraju. -
 Ta nierównie powiększy się ieszcze gdy
 przez

przez rządy będą wprowadzane wśródzie
usilnie szczepienia Ospy Krowiej. Gdyż
najwięcej Ospa naturalna, i hurcygli odra-
unas ludność wytepia.

Druga uwaga z prawdziem, aktora iur
dawonaj, uwytnit uchrony Tadeusz Czacki
iz w stosunkach liirby męzeryzn i ko-
bied, powszechnie, w Polsce dwoch na sto
wiecey rodzi sie męzeryzn; coby na milio-
nie wydawato 20. tyslecy wiecey męzeryzn,
nir. kobiet. —

Francya przed rewolucyą miata 2,549.000
Wlok Chelminskich, i natych liiryta
25,000.000. ludzi, wypadła po 10 ludzi na
wtorek, poska ma 3,647.000. wlok tano-
wych, a w dziedziemy iz tylko 14, najwięcy,
dziś 15,000.000. ludności rachowat more.
Więc tylko 4. albo 5. osób na wtorek wycho-
dzi. Gdy Polska tak będzie ludna, jak
Francya była przed rewolucyą, to umie-
si w sobie przeszo 36,000.000 ludzi. —
Jak wiele Polska wystawic i utroy-
mac teraz może Woyska. —

W stosunkach Woyska, Podatkow i So-
bowości, uwazaias pilnie wszystkie trzy
rządy

Szady Mocarstw, co nasz naród skry-
 wdity; przekonatem sie iż naturalnem
 powzrechne w Polakach, wtych trzech
 rządach Dobra mających, to zdanie iż
 wtych eto sunkach nad dwa drugie
 przenoszą rząd Pruski; tak Polacy,
 że gdyby Król Pruski był tylko zmie-
 nit te, witalności, te jawna i skryto
 rządowo chęć zniszczenia rodu naszego,
 zniszczenia imienia Polaków; gdyby
 był im wrócił język, urzędy narodowe,
 i zamiast Królem Pruskim, był się u-
 kazywał Królem Polskim; to z trzech
 rządow ten bybyli Polacy przenieśli.
 Jest w Sztadzie tego rządu piątka
 wielkiego geniuszu!.. Jest to monar-
 chya z Samowładztwem Królów zupet-
 nym, a przecież jest w niej rarem i o-
 łobista wolność ciwilna najwyższa
 Co w władzie Samowładztwa jest dzie-
 tem najdroższym; - Niechajże
 naród, ktoremu koniecznie potrzeba
 monarchii samowładney z wielko-
ostrożno

ostroznoscia, dotyka sie budowy tego rządu....

W nim wojsko bylo najmniey uprzy-
"krzone; w nim podatki nieznacie, state,
tym samym najznomnieysze; w nim
Sprawiedliwosc najmniey nie sprawi-
"liwa. Wiec z tych powodow do tego rza-
"du stosowac sie bede, mowiac owoy-
"sku, i opodatkach, teraz bydz mogacych
w naszym kraju. -

Wszystkie kraie Pruskie liczyly
okolo Dwiecieciu milionow ludnosci.
Stacily Podatkow okolo 33. milionow
talarow, czyli 198. milionow zlotych
Polskich. A ubiorynywali wojska dwa-
"krotc extensiwie do przedziad tysicy,
ktore same kosztowalo okolo szesnastu
milionow talarow, czyli 96. milionow
zlotych Polskich. Wiec Polska za w-
"prowadzeniem tego porzadku, koszt
wojska ten sam, i rozklad podatkow,
mając pottora razy wiecey ludnosci,
mając do czterech razy wiecey ziemi,
a nierowniey wiecey sposobow x niez-
"aryskowania, moglaby bez uciesnienia,
nia, w terarnieyzym stanie ubiorymac
wojska Dwa =

Dwaście pięćdziesiąt tysięcy. Awojska
 nie równie w wybor ludu piśkniejszego,
 gdy porównany, z Pomocnikiem i z Ka,
 szubem Krakowiaka, Bohu ianina, i
 tych chrobrych całego Karpatu Po,
 walow. —

Prakonie i Doświadczenia wiado,
 mo, iż nie jest Konstrypcya zbyt,
 gdzie dwóch na sto się rachuje. Gdy,
 by Polska wystawiła 250 tysięcy woj,
 ska, to tylko 1/3. wypadła na sto, a u,
 trzymując trzyuroi, to tylko wypadła
 dwa dwa na sto. —

Jakie Podatki teraz Polska
 składać może?

Arząd Cniski z cetych zaborów Polski
 miał statego dochodu z samych Podatków
 wtasciowych / directes / i z Dóbr Kameral,
 nych, sześć milionów talarów; A do z
 podatków niewtasciowych / indirectes /
 iako to z Loteryi i z Akcyzki utórc iesure
 na cety kraj nie były w prowadzone, ale
 ius się rozciągaly na cety piemorszy, i
 na cesci Drugiego Zaboru to jest blisko
 na dwa —

na dwa miliony mieszkańców, wynosity
na rok do czterech milionów talarów.

Wiadomą bowiem iż Loterya i Akcyz,
władzie Pruskim wyuagaly na rok
kardey żyjącej Osoby, ubogiej czyli
bogatey starey czyli młodey, złotych
polskich osiemście. Więc rząd Pruski
ze wszystkich trzech Zaborów miał wszel-
kiego Dochodu do Kas wchodzącego
na rok około dziesięć milionów tala-
rów, czyli sześćdziesiąt milionów zło-
tych Polskich. -

Rząd Austryacki ma ze wszystkich
Dwoch Zaborów wszelkiego podatku z
tabaka, i Loterya osiemdziesiąt sześć
milionów złotych Polskich. Oprócz
Dochodu z Kopalni, z warzonek soli,
i ze Starostw czyli z Dóbr Kameralnych,
które dwa artykuły czynią około 30.
milionów złotych. Ma najdoładniejszy
iż taryffy Dóbr solnych, wiażący ce-
nie były niegdyś obywatelom zabie-
rane, i za Starostwa wymienione.
Ma teraz nieysze taryffy wychodzący
z różnych

z różnych warzonek soli, iako też i soli
 sprzedawanej się z Kopalni. Te oka-
 żnia, iż teraz narok przeszło dwa
 miliony czterech set tysięcy wychodzi. Za
 co czystego dochodu, po odtrąceniu
 wydatków, jest do 30 milionów złota
 tych Polskich. Z kameralnych zaś
 dochodów ledwo 4 miliony na rok bywa.
 Ten ostatni artykuł bardzo jest nie-
 urzędzony i może nierównie wię-
 cej udygnić. Więc ogólnie zabory
 Austriackie czynią na rok 120
 milionów. —

Hadto znaczny barok, tak wiedzmy,
 iak w drugim kraju liwercunek zbozowy
 w naturze dawany. Wtedy Propocyji naj-
 mniej zabory Moskiewskie mogłyby
 płacić drugie tyle. A gdyby też tylko
 dawaty sto milionów, więc cała Polska
 teraz ied w stanie złozenia podatku
 280. milionów, i liwercunek zbozowy
 w naturze. —

Dopokąd niebędzie mysl czescia
iszure

ieszcze za Zygmunta Augusta u nas w Polsce
rozpoczęta; a która po iey dopetnieniu przez
niejakie czas z apomnieniu, znouu rząd Pol-
ski w roku 1791 przez dotadniejszye ieszore
teyże myśli rozwiniecie w projekcie poda-
nym od ueronego Śniadeckiego chciał u-
kutecznie; do podobaj mowić niebędzie Dosko-
naly rozmiar całego kraju topograficznie
z podziałem na Departamenta dopelnio-
ny, a nadto wszytkay, dopokąd kraj trwać
będą w tak gwałtownych zewnetrznych sto-
sunkach politycznych, i w potrzebie wy-
nienia tak ogromnych kosztow wojen-
nych, niechay dopokąd ustanowieniu po-
datkow bierze Rząd Polski za wzor usta-
we podatkow w rządzie Pruskim.

Przechay ogólnie, ito ieszore nadtego, by-
dzie mu w nieurótney uwadze, ze w dzi-
snych stosunkach zewnetrznych krajow,
podatki niemogo być same wtasciwe.
Directes: ale trzeba mnóstwa niewtasciwych
/: des impots indirects: / Miałe są te pod-
atki, co tylko po ziemi po wtascicielach
sic

sia rachują. Te składają miliony liirne,
 które się na miliony ludów, i na konsum-
 cya liira. Widzieliśmy w podatkach
 Pruskich, iż przez podatek niewłasci,
 wy, przez Loterya przez Akcyzy, more
 w kraju karzący zyjacy płacić od swej osoby
 osiemnascie złotych na rok, a płacąc ten
 podatek niewidzialny, nawet niewiedzieć,
 że go płaci.

Jest dziś w kraju brak pieniądzy.
 Ten spowodowany został: naprzód, gdy po
 zaborze wszystkie trzy rządy z narodziły
 mnostwo w kraju pieniądzy lepszych, niż
 żeli, niżeli ich były, te z wielką szkodą
 wtrosian w kilka miesięcy w kursie z haso-
 waty, a swe posledniejsze wprowadzily.
 Powtore wszystkie stolice rządowe będąc
 zewnatrz kraju, wyciągaly rok w rok pie-
 niądz, a niepowracaly żadnego do kraju.
 Potrzebi wszystkie rękodziela składowaly ter
 rządy w swoich stolicach, w swoich dawnych
 krajach, a nie zatorzaly żadnych fabryk w
 kraju. To rowniez bez kwórcenia masze
 pieniądzy wyciągata. Narescie w zaborze
 cesarskim na ród Bankocetl'ow; a w
 zaborze

zaborze Luskim wywoz wszelkich Kaps pu-
blicznych: do reszty mase biegających pie-
nieży wzcrupit.

Do ratowania się w tym razie poro-
stat skoreściem Polscā jeden wielki fun-
dusz, i takiego zaden inny kraj niema
w Europie. Są to Starostwa, dobra Kam-
eralne wielkie, dobra Duchowne, do których
możnaby przytażyć Dziesięciny /a/ ko-
palnie soli i warzunki. Dobra Rotowe
i Starostwa, będąc w catości, najmniej
do Dziesięć sed milionow fundusku wyno-
sityby Dziesięć. Lecz ponieważ wypad-
łyby nadzw. zostawie Dobra Rotowe
koronie; A dla uzyskania jedności pod-
bna trzebaby zaważać prawem funda-
mentalnym nowego rządu własności
wszystkim in statu quo dorodu i rob. zż
takim razie porostaloby się tylko około stu
pięćdziesiąt, lub dwóch sed milionow fundu-
szu za Dobra Kameralne.

1a) Względem dziesięcin są do użycia sposoby,
przez które można uczynić dziesięciny mniej
uciążliwe dla Dziedziow, state dla Du-
chownych, a rozsmąco dla pòbliernego Narodu

Doktorem nalezy Dyrigat^u Kopalnie,
 a osobliwie waznaki Solne, bo te w Zamie,
 ne za Karostwa przybyly, a druz do
 trzydziestu milionow wrynie roznego
 dochodu. -

Wic jeszcze moglby sie ten fundusz
 & Solnemi zupy podniesc do siedmiu milio-
 now. -

Ten fundusz powinien zostac tak u,
 rządzony, aby sie stal wiecznym, aby
 wzrostem, & postepem wiekow i rzeczy
 i on stal sie takze rosniacym. W dobrym
 rozwinięciu myśli Driedziernodziestawy,
 & znajduje sie wszystkie podziaty i zarady
 Dzenia dla tych funduszow wiecznego
 wzrostu. Ale myśli tych rozwiazanie po-
 drzebnie Stuszego oddzielnego pisma, kto-
 re pozniej wygotuje. -

Dowrycia tak ogromnego funduszu,
 koncem powiększenia biegnących pienię-
 dzy masy, sa wielorakie i niezawodne
 sposoby. Wyliczenie ich zabratoby tu
 zbyt wiele miejsca, ile tak w skryptym
 piśmie. W osobnym dziele wytuszere
 i te sposoby. Ogolnie tu tylko mysl
 rzucam wględem wszelkich funduszow

Urajo-

krajowych statych, aby te nigdy niebyły
na pieniądzech stanowione, ale na rzeczy.
U nas w Golsce najgruntowniej i naj,
staley zasadzone będą na łboru a nie,
god niey na życie. -

Z różnych taryf łbor, sprzedanych
w Gostach, okazuje się, iż w 150 lat ce,
na łbora prawie co ład pięćdziesiąt, po,
większa się odwoynasob. -

Taryf łbor sprzedanych w
Gdańsku z ciągłego wzrostu ceny, od ład
120. wypadła, iż koszt żyta płać się
2ⁿ. złotych Golskich, przed rokiem 1700.
A w roku 1804. już kosztował 12. złotych.

Z różnych rejestrów ekonomier,
nych, w całym kraju zbieranych, po,
wszechnie wypadła, że w półtora wieku
wszystko poszło 5¹/₂. razy w cenie wyżej.

Również tych ekonomiernych rej,
strów okazuje się, iż wzrost ceny różnych
rzeczy w kraju, iako to siana, krów, mała,
baranów, i dni roboczych, poszedł w
takimże czasie pięć razy wyżej. -

Ze wszystkich podobnych czynio,
nych uwag, wypadła i to, że cena łbor
stanowi cenę

Stanowi cenę wszelkich imyeh rzeczy. Le,,
 wszystkie ziarn, żyto zachowuje najcisley,,
 szy związek wzrostu swojej ceny, z wzrostem
 ceny wszelkich krajowych rzeczy, i z ceną
 Dni pracowitego ertowika. —

Wiec na miejsce żyta osadzone po,,
 datki intryty ze wszelkich fundusów, co
 ład przedkiesiat powiększatyby się jedynym
 rzem wyzey. Dnis robiące dziewięć milio,,
 now do chodu za ład 25. przyetyby do 15.
 milionow, a za pot. wieka, iurby 20 milio,,
 nuw wniostry. —

Jakie są Stosunki polityczne Pol,,
 ski z Francją. —

Porozumienia topograficzne Polski i Francji
 na dwóch skrajach Europy, wiernie te
 dwa Państwa z sobą liera, w politycznych
 stosunkach. Upadek Polski uagnot za so,,
 bą wzrostem Francji, krobot rząd Hoa,,
 lacyjy przeciwko Francji, a rząd wychodzi,,
 ty iey quattowne aborzenia wewnątr,,
 wstrząsnienie iey tronu, zmiana Dyna,,
 styjy i. t. d. i. t. d.

W Polsce iest to linia między mor,,
 rzem Czarnym i między morzem Bałtyc,,
 kim, ktora Europe od Azji zamyka. —
 w Polsce

W Polski jest przedmurze Europy prze-
ciw nawatom z Azji. Między Dnieprem
i Bugiem, Wisłą i Odram, znajdują się
groby które pochłonęły wszystkie hordy,
co z Azji wychodziły, na wstrzymanie
i na burzenie uwilizacji Europy. Tute-
od wieków nasi Chybrzy ojcowie: Pola-
staw Smiaty, Łotkiewski, Chodkiewicz,
Batory, Lamoycki, Czarniecki, stawiali
śmierć tuziom Turków, Tatarów, Ho-
zaków, Kalmuków i Moskali. Bez zwro-
cenia Polski, bez umocowania tej zapo-
ry, Europa, a z nią Francja nieznay-
dzie stałego pokoju, Europa nigdy spo-
kojnie uorganizowana być nie potrafi.

Hadto Polska położona w samym
środku wielkiego narodu Sławian, który
sam trzecią część Europy posiada, odwie-
cając się przez Francję, wzruszałaby
ten światło nate lierne ludy, u jednego
z nami Kłoni, u innych Obyrajow, i
u jednego języka. Wkrótce te ludy sta-
wianskie, iestere dziś tak mało ucywi-
lizowane, od

ucywilizowane, odtąd przez Polskie osiwi-
canie, postępując w cywilizacji stawały,
by się coraz godniejszą Downisicą w
federacyą powszechną.

Rosunki handlowe Polski z Francyą.

Pray tak rozległy, y tyła rzekami po-
dzielony, między morzem Czarnym i
Bałtyckim teracy wszysknie ma uda-
żenia do najrozlegleyszego handlu.

Najdawniejszy handel Polski był na
potównie Dnieprem i innymi drogami
do Portow Bałtyckich przechodzący.
Tu najpienowszy miał początek handel
Lewancki. Dowodnie skarał Lonseli
in dissertatione de Dacergis, że nad u-
ściem Dniepru i Donu niedaleko teraz,
mia się Dniepru z Bochiem, byto da-
wne Miasto Olbia, najdawniejszy
skład handlu Lewanckiego. Olbia była
Zburzona

Aburrona przez nawatę Petow; handel
Lewancki przeniosł się do Kijowa. —
Lecz gdy przez nalew hord Tatarskich
z Axji to obada Miasta zostaly zniszczone,
a handel stracił bezpieczeństwo,
Karol wielki powiódł myśl tą, czerpiąc
konu z Dunajem, Fischer Handels-
geschichte t. p. 144. Do czego jedynym
mu z najznaczniejszych powodów by,
to zwrocenie tego handlu Lewanckiego
do Kijowa. Lecz uprzedzili to
Genuenerykowie i zatoczyli skład to-
warow Lewanckich w Kaffie w Kry-
mie. —

Za Zygmunta Augusta Weneeya
utorzyło projekt handlu z Golską,
przez sptaw Dniestru. Projekt ten
był uktadany przez Komendoni
Kardynata. Dorne traktaty między
Amuratem III a Stefanem Królem
handel takowy na morzach Czarnym i Białym

14
Białem & zabezpieczaty. Ten projekt
handlu przez Wenecyę utrojony, 20,,
stat niedawno ponowionym przez
Francyę. §. 10.

Trakt handlowy & Polska niostby niekon-
czone dla Francyi urytki. Polska, kraj
tak rozległy, do 15. milionow mieszkanca
rachuiący niema dotąd & naczynych fabryk,
prócz sukien ordynarynych w Wielko-
polsce, i prócz Stoiien Łódzowskich,
i Łoiardow Warszawskich. Wszystkie
ciężkie sukna, muszliny, płotna ciężkie,
balsy, perkiate, wszystkie korzenie,
wina, oliwy, oliwki, & góla wszystkie
towary bawetniczne i iedwabne, przez
handlowe & Francyę, zwiazki, bralaby
Polska & Francyi, a natomiast dosta-
wać Francyi morze, polase, Srebro,
Drzewa okretowe, prutki, liny, płotna cięż-
głowe, łoi, miody, woski, skóry, wet-
ne, & zboza różne, rozmaite towary,

10/ Tadeusz Czacki w Dziele o Prawach
Litewskich. —

Skanowanie i opracowanie graficzne na CD-ROM :

ul. Krzemowa 1

62-002 Suchy Las

www.digital-center.pl

biuro@digital-center.pl

tel./fax (0-61) 665 82 72

tel./fax (0-61) 665 82 82

Wszelkie prawa producenta i właściciela zastrzeżone.

Kopiowanie, wypożyczenie, oraz publiczne odtwarzanie w całości lub we fragmentach zabronione.

All rights reserved. Unauthorized copying, reproduction, lending, public performance and broadcasting of the whole or fragments prohibited.